

RELAȚII BILATERALE ȘI INTERNAȚIONALE

Orașul Tyras și Imperiul roman în secolul I d.Ch.

•

Considerații numismatice și istorice

Vitalie BÂRCĂ

Începuturile unei noi perioade în istoria nord-vestului și nordului Mării Negre sunt plasate la mijlocul secolului I î.Ch., când după moartea lui Mithridates al VI-lea Eupator orașele grecești de pe litoralul vestic și nordic al Pontului Euxin și-au intensificat contactele cu Roma. Acest eveniment a fost unul hotărâtor în evoluția orașelor grecești și justifică pe deplin afirmația că acestea intră într-o nouă perioadă istorică.

Încă din vremea lui Octavianus Augustus (27 î.Ch.-14 d.Ch.), politică externă a administrației romane devine tot mai activă în zona Dunării de Jos, ea ocupând de acum încolo un loc tot mai important. Multitudinea evenimentelor ce au avut loc converg spre o revitalizare a vieții politice și economice la Tyras (fig.1), ceea ce ne face să credem că odată cu sfârșitul secolului I î.Ch. – începutul secolului I d.Ch. pot fi plasate începuturile unei noi perioade de dezvoltare economică, socială și politică a orașului, perioada cu particularități substanțial deosebite față de perioada elenistică. Reînvierea vieții în centrele antice din nordul și vestul Mării Negre, și a Tyras-ului, în particular, corespunde cronologic cu activizarea politicii romane în Balcani. Începând din această vreme Roma devine cea unică putere economică, politică și militară capabilă să apere populația grecească din regiune și să asigure atât securitatea orașelor, cât și o stabilizare a situației generale politico-militare, fapt de cea mai mare importanță unei dezvoltări economice stabile a acestora din urmă. De altfel, se poate afirma că și Tyras-ul la începutul secolului I d.Ch., era tot mai interesat în extinderea relațiilor politice și economice cu Imperiul Roman, care-i putea garanta securitatea, implicând inevitabil și o creștere a prosperității și dezvoltării economice. Pentru orașul Tyras, amplasat la gurile fluviului cu același nume, datele pe care le avem la dispoziție sunt destul de puține pentru secolul I d.Ch. Printre acestea, locul principal îl ocupa monedele. Deși nu multe la număr, unele tipuri fiind reprezentate azi printr-o singură monedă, ele totuși contribuie în mod substanțial la o mai bună cunoaștere a situației din acest oraș grecesc.

De obicei se consideră că după perioada lui Mithridates Eupator emisiunea de monede în orașul Tyras cunoaște o întrerupere până în vremea lui Domițian, când au reînceput emisiunile monetare ale orașului¹. Însă la o analiză mai atentă a descoperirilor și tipurilor monetare, efectuată de unii cercetători, s-a constatat faptul că amintita emisiune din vremea lui Domițian a fost precedată de alte câteva tipuri de monede bătute la Tyras. Alături de acestea, au fost folosite și o serie de monede străine, fără o încadrare cronologică sigură în ceea ce privește pătrunderea și circulația lor în oraș.

Astfel, este cazul unui lot de monede ce au circulat la Tyras cu precădere în prima jumătate a secolului I d.Ch. și care au fost emise de regatul odris. De la bun început trebuie să precizăm că în cea mai mare parte a lor aceste monede sunt contramarcate. Contramărcile de pe monedele regilor odrisi au o formă ovală și reprezintă capul unui bărbat imberb în profil dreapta și cu cunună de lauri pe cap. În urma analizei acestor monede, s-a ajuns la concluzia potrivit căreia monedele au fost contramarcate de către oficialitățile orașului Tyras². Afirmatia acestor autori se bazează pe prezența unor astfel de contramărci pe câteva monede emise de Tyras³. Tot în legătură cu aceste monede, trebuie remarcat că pe nominalele mai mici există o singură contramarcă, iar pe cele mai mari câte două⁴. Monedele de acest tip sunt atribuite de obicei perioadei lui Rhoemetalces al II-lea, care a domnit peste o parte a regatului odris între anii 19-36 d.Ch.⁵. Monedele acestui rege apar și în unele orașe de pe litoralul vestic al Mării Negre, la rândul lor fiind contramarcate⁶. Tot de la Tyras, provin mai multe monede de bronz cu numele lui Rhoemetalces al II-lea, o parte dintre ele constituind descoperiri întâmplătoare⁷, iar altele din descoperiri mai recente⁸. La Tyras a fost descoperită și o drahmă de argint emisă în monetăria orașului Byzantium pentru Rhoemetalces I⁹, când acesta a fost nevoit să caute sprijin pe teritoriul roman, cât și o tetradrahmă a aceluiași oraș cu doua contramărci una având literele CL.CAES., iar cea dea doua TYP¹⁰. În ceea ce privește perioada contramărcării, cât și a circulației acestor monede la Tyras, se consideră că aceasta se plasează între anii 54-59 d.Ch.¹¹. Dacă lucrurile au stat așa, atunci rezultă că monedele regilor odrisi au fost introduse în circulație și contramarcate mai târziu decât monedele romane de bronz ale împăratului Claudius I, asupra cărora ne vom opri în paginile următoare. Ar mai fi de amintit, în legătură cu regii odrisi și fragmentul de inscripție descoperit la Tyras, care este datat la sfârșitul secolului I î.Ch. - prima jumătate a secolului I d.Ch. Inscripția este pusă cu ocazia ridicării unei construcții. În calitate de dedicant figurează o persoană ce își spune fiul regelui¹². Luându-se în considerație că, atât în timpul lui Augustus, dar și după acesta, cei mai apropiați dinastați purtători legali ai titlului de rege au fost regii odrisi, s-a presupus, pe bună dreptate, că și în cazul de față este menționat unul dintre ei¹³.

¹ A.N. Zograf, *Monety Tiry*, Moskva, 1957, p. 13; L.N. Kazamanova, *Vvedenie v antičnuju numizmatiku*, Moskva, 1969, p. 109-110.

² P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *Drevnij gorod Tira*, Kiev, 1985, p. 86.

³ *Ibidem*, fig. 28. 3.

⁴ *Ibidem*, fig. 28. 1-2. 4-6.

⁵ Y. Youroukova, *Coins of the ancient Thracians*, în BAR IS, 1976, suppl. 4, p. 61-63, pl. XXIV.

⁶ T. Gerasimov, *Antičnye monety s kontramarkami ot Dolna Mizija i Trakija*, în Izvestija na Blgarski arheologičeski Institut (mai departe IBAI), 1946, vol. 15, p. 51-81.

⁷ V.A. Anohin, V.P. Puškarev, *Antičnye monety iz Tiry*, în Numizmatičeskij sbornik (mai departe NS), 2, 1965, p. 195, nr. 4-6, fig. 1, 3-5; vezi și E.I. Diamant, *Dve serebrjanye monety frakijskih carej najdenye v Tīre*, în Numizmatika antičnogo Pricernomor'ja (mai departe NAP), Kiev, 1982, p. 114-117, la nota 17 menționează mai multe monede a lui Rhoemetalces al II-lea din colecțiile particulare de la Cetatea Alba.

⁸ V.A. Anohin, V.P. Puškarev, *op.cit.*, p. 197, nota 12; A.I. Furmanskaja, *Issledovanie Tiry*, în Kratkie soobščeniia Odesskogo arheologičeskogo muzeja (mai departe KSOAM), 1962, Odessa, 1964, p. 62; P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, p. 87, fig. 28, 1-2, 4-6; 29. 5.

⁹ E.I. Diamant, *op.cit.*, (n. 7), p. 114-117; P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n.2), p. 87, fig. 29, 6. Din descoperirile mai recente provin trei monede din bronz a lui Rhoemetalces I cf. S.A. Bulatovič, *Antičnye monety iz Tiry (1977-1986)*, în Arheologičeskie pamjatniki stepej Podnestrovsja i Podunav'ja, Kiev, 1989, p. 82, N29-31, fig. 1, 4-5.

¹⁰ Cassius Dio, *Istoria romană*, LIV, 20, 3; LIV, 34, 5-7; P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 89, fig. 29, 4.

¹¹ P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n.2), p. 88-89.

¹² *Ibidem*, *op.cit.*, p. 87, fig. 30; Recent S.Ju. Saprykin, *Tira i frakijskie cari*, în Arheologija, Kiev, 4, 1997, p. 46-57 a reconstituit inscripția ajungând la concluzia că aceasta se datează în anii 20-30 ai sec. I d.Ch., iar cel menționat este Rhoemetalces al II-lea.

¹³ *Ibidem*, vezi pentru Histria, în ISM, I, nr. 66; pentru Callatis, V.Parvan, *A propos du "basileus" Cotys de Callatis*, Dacia, 1924, I, p. 363-368; vezi pentru regii odrisi la Al.Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romană secolele I-III e.n.* București, 1977, p. 19 sqq. cu toată bibliografia.

În ceea ce privește prezența monedelor regilor odrisi la Tyras, s-a afirmat că acestea au fost primite de oraș după transformarea Traciei în provincie, sub forma unor subsidii¹⁴. Mai plauzibilă apare însă afirmația potrivit căreia prezența acestor monede dovedește existența unor relații politice și economice strânse ale Tyrasului cu regatul odris¹⁵, relații pe care le-au avut și celelalte orașe grecești de pe litoralul vest-pontic.

Un alt lot de monede foarte importante pentru istoria Tyrasului din secolul I d.Ch. îl constituie emisiunile romane de bronz, sesterti și ași, ale împăratului Claudius I (fig. 2, 1-2), contramarcate cu literele TYP¹⁶. Dacă în lucrarea lui A.N. Zograf au fost înregistrați doar doi sesterti și cinci ași, atunci P.O. Karyškovskij și I.B. Klejman cunoșteau mai mult de douăzeci de exemplare a acestor monede cu chipul acestui împărat și contramarca orașului Tyras¹⁷. Trebuie remarcat că, pe lângă monedele lui Claudius I contramarcate cu literele TYP, mai există o serie de monede cu aceeași contramarcă. O primă monedă de bronz, de exemplu, are pe revers capul lui Augustus, spre dreapta și legenda CAESAR AVGVSTVS [TRIBVNIC POTEST]. Pe revers avem legenda [C. CASSIUS] CELER III VIR [a.a.a.f.f.], începutul și sfârșitul legendei fiind șterse. În centrul monedei, pe revers, s-au păstrat parțial literele SC, iar deasupra literei C contramarca cu literele TYP¹⁸.

O altă monedă de bronz, și ea contramarcată, are reprezentat pe avers un bust de femeie îndreptat spre dreapta. Din legenda circulară de pe avers se mai disting literele AGR și CGERM. Pe avers se observă și contramarca dreptunghiulară cu literele TYP, la care se adaugă o a doua cu literele QVA, care se pare că este o contramarcă anterioară de origine romană¹⁹, plus încă una ce se afla separat în câmp și este sub forma literei A. Aceasta din urmă se întâlnește și pe un sester a lui Claudius I descoperit nu demult în oraș²⁰. Reversul acestei piese este complet tocit²¹. În orice caz avem în față o monedă uzată a Agrippinei, nepoata lui Augustus, soția lui Germanicus și mama lui Caligula. Acești sesterti au fost emiși după moartea Agrippinei din anul 33 d.Ch., adică în anii de domnie a împăratului Claudius I²². Acestor monede contramarcate cu literele TYP, trebuie adăugate o monedă cu aceeași contramarcă a lui Agrippa, dar și o tetradrahmă de argint de tip Lisimah²³. Aceasta din urmă aparține unei emisiuni postume pentru Lisimah, a orașului Byzantium, ce are pe lângă contramarca orașului Tyras una mult mai timpurie cu literele CL. CAES., bătută pe monedele ce au circulat după anexarea regatului odris²⁴. Se consideră că acest exemplar a pătruns la Tyras la sfârșitul anilor '40 ai secolului I d.Ch., iar contramarca a fost realizată la sfârșitul domniei lui Claudius I²⁵.

A.N. Zograf consideră contramărcile cu literele TYP ca fiind romane și lega această contramarcare de sosirea trupelor romane la Tyras și, implicit, de recunoașterea suveranității romane și trecerea la noua era

¹⁴ V.A. Anohin, *Monety antičnyh gorodov Severo-Zapodnogo Pričernomor'ja*, Kiev, 1989, p. 97.

¹⁵ E.I. Diamant, *op.cit.*, (n. 7), p. 116; P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 87-88; N. Son, *Tira rimskogo vremeni*, Kiev, 1993, p. 19.

¹⁶ A.N. Zograf, *Monety...* (n. 1), p. 121; P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 86, 88-89, fig. 29, 1-3; V.A. Anohin, *op.cit.*, (n. 14), p. 97-98, catalog nr. 479-480.

¹⁷ P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 89, 109-111; pentru descoperiri mai recente cf. A.S. Bulatovič, *op.cit.*, (n. 9), p. 82, N59-61. Trebuie remarcat că pe una din monedele de bronz a împăratului Claudius I avem o contramarcă în formă de spic la fel ca și pe moneda din același metal a împăratului Domițian emisă la Tyras (cf. fig. 2, 6), fapt ce dovedește îndelungata circulație a acestora pe piața orașului, dar și contramarcarea ei în aceeași perioadă cu cele ale lui Domițian.

¹⁸ A.S. Kocievskij, *Neskol'ko neizdanyh monet Tiry iz častnyh sobranij*, în NAP, 1982, p. 121, pl. IX, 6. Pentru acest tip de monedă vezi H. Mattingly, *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, London, 1923. (mai departe BMC), I, p. 34, N169, pl. XIX, 19; II, p. 59, N4506-4507, pl. LXV, 6; *The Roman Imperial Coinage* I³, London, 1984 (mai departe RIC, I³), p. 66-67, N 81, pl. IV, 63; RIC, I³, p. 70, N376; J-B. Giard, *Bibliothèque nationale (Paris): Catalogue des monnaies de l'Empire romain*, vol. I, Paris, 1976 (mai departe CBN), N409; pentru descoperirea mai recentă a unei monede a lui Augustus la Tyras cf. A.S. Bulatovič, *op.cit.*, (n.9), p. 86, N32.

¹⁹ BMC, I, pl. XXXV.

²⁰ P.O. Karyškovskij, A.S. Kocievskij, *Antičnye monety iz raskopok Tiry*, în *Antičnaja Tira i srednevekovyj Belgorod*, Kiev, 1979, p. 96, N86.

²¹ A.S. Kocievskij, *op.cit.*, (n. 18), p. 121, pl. IX, 7.

²² Pentru acest tip de monedă cf. RIC, I, p. 132, N85, pl. IX, 135; RIC, I³ p. 128; BMC, I, p. 194, N219, pl. XXXVII, 1.

²³ P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 89, fig. 29, 4.

²⁴ *Ibidem*, vezi și la Anohin, *op.cit.*, (n. 14), p. 98.

²⁵ *Ibidem*.

calendaristică, în anul 57 d.Ch.²⁶. Se mai consideră că această contramarcare ar fi fost prima acțiune financiară a autorităților de la Tyras, premergătoare emiterii de monede ale căror legendă de pe revers reprezintă personificarea Senatului roman²⁷. V.A. Anohin susține ideea contramarcării acestor monede pentru începutul domniei lui Nero, când în istoria orașului a avut loc un eveniment important, reflectat în trecerea la noua eră calendaristică. Mai mult decât atât, autorul crede că aceste monede nu au făcut parte din circulația monetară locală și că folosirea lor constituie o excepție, reprezentând o măsură extraordinară a autorităților romane de ajutor economic pentru orașul Tyras²⁸. Nu în ultimul rând, se susține că această contramarcare a fost o măsură financiară a autorităților de la Tyras legată de schimbarea statutului orașului după anexarea de către romani a regatului odris²⁹. Aceași autor susține că moneda romană a constituit un sprijin financiar din partea Romei, după transformarea Traciei în provincie, iar contramarcarea monedelor constituie dovada bunelor relații dintre Roma și Tyras³⁰.

Un alt tip de monedă de bronz, în circulație la Tyras în secolul I d.Ch., dar care este și o emisiune a acestui oraș reprezentată, din păcate, doar de un singur exemplar, are pe avers reprezentat capul unui bărbat cu părul lung și legenda TYRANQN. Pe reversul acestei monede este redată o cunună de lauri, în interiorul căruia se găsește legenda IERA/C CYNK/ΛHTO/Y³¹. Capul de bărbat de pe avers, împreună cu legenda reprezintă personificarea Senatului roman³². A.S. Kocievskij susține că aceste monede au fost emise înaintea repunerii în circulație a emisiunilor monetare din vremea lui Domițian. Același autor, pe baza asemănării stilistice și tipologice a cununii de lauri de pe reversul acestei monede cu cele de pe monedele din Asia Mica și Bospor emise în perioada lui Augustus, dar și a monedelor din Chersonesul Tauric, ce au pe ele chipul unui bărbat fără barbă iar pe revers o cunună de lauri și legenda XEP³³, a datat această monedă în ultimii ani ai domniei lui Tiberius sau la începutul domniei lui Claudius I³⁴. S-a considerat că această emisiune este dovada unei relații strânse între oraș și Imperiul Roman, o recunoaștere a acestei puteri înainte ca Tyrasul să treacă la noua eră calendaristică³⁵. O altă opinie plasează emiterea acestor monede în anii 54-59 d.Ch, apariția lor dovedind recunoașterea puterii romane³⁶. Pe aceleași poziții se situează și N. Son, care precizează însă că aceste monede nu sunt reprezentate prin legenda IEPAC CYNK/ΛHTOY, ci de etniconul TYPANQN, iar capul de pe avers îl reprezintă pe împăratul Nero³⁷. O opinie mai recentă pledează pentru datarea emisiunii acestor monede în anul 47 d.Ch., autorul său bazându-se pe reînceperea emisiunilor monetare de la Olbia și Chersonesul Tauric ca rezultat al activității lui A.Didius Gallus³⁸.

Un interes deosebit pentru istoria orașului Tyras din secolul I d. Ch., îl reprezintă un alt tip de monede din bronz, care au reprezentat pe avers chipul unui bărbat cu cunună de lauri pe cap îndreptat spre stânga, și legenda KAICAPOC CEBACTOY, iar pe revers un vultur îndreptat trei sferturi spre dreapta și legenda TYPAN N (fig.2, 3).

Pentru prima dată astfel de monede au fost publicate încă la sfârșitul secolului al XIX-lea³⁹, însă astfel de monede au fost descoperite și în săpăturile mai recente de la Tyras⁴⁰. Unii cercetători, în urma analizei acestor

²⁶ A.N. Zograf, *Antičnye monety*, în *Materialy i issledovanija po arheologii SSR* (mai departe MIA), 16, 1951, p. 114; *Idem*, *Monety...*, (n. 1), p. 31-32.

²⁷ P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n.2), p. 89. Autorii dau susțin contramarcarea acestor monede în anii 54 -59 d.Ch.

²⁸ V.A. Anohin, *op.cit.*, (n. 14), p. 97-98.

²⁹ N. Son, *op.cit.*, (n. 15), p. 19.

³⁰ *Eadem*, *op.cit.*, p. 20.

³¹ A.S. Kocievskij, *op.cit.*, (n. 18), p. 120, pl. IX, 5; P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), fig. 28, 7.

³² A.S. Kocievskij, *op.cit.*, (n. 18), p. 120.

³³ Vezi pentru monedele de la Chersonesul Tauric V.A. Anohin, *Monetnoe delo Hersonesa (IV v.do n.e.-XII v.n.e.)*, Kiev, 1977, N213-214.

³⁴ A.S. Kocievskij, *op.cit.*, (n. 18), p. 120.

³⁵ *Idem*, *op.cit.*, (n. 18), p. 121.

³⁶ P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 88-89, 90.

³⁷ N. Son, *op.cit.*, (n. 15), p. 21-22.

³⁸ V.A. Anohin, *Monety antičnyh...*, (n. 14), p. 97.

³⁹ P.O. Buračkov, *Obačij katalog monet prinadležaščim ellinskim kolonijam sušestvovavšim v drevnosti na Severnom beregu Černogo Morja*, Odessa: Šul'ce, 1884, partea 1, pl. XII, 79; V.N. Jurgevič, *Monety goroda Tiry hranjaščiesja v muzee Odesskogo obačestva istorii i drevnostej*, în *Zapiski Odeskogo obščestva istorii drevnostej* (mai departe ZOIOD), 1889, vol. 15, pl. II, 110; E.H. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913, p. 664, pl. I, 15.

⁴⁰ P.O. Karyškovskij, A.S. Kocievskij, *op.cit.*, (n. 20), p. 93, N22-24, fig. 1, 6.

monede, au considerat că pe avers este reprezentat chipul împăratului Augustus⁴¹. Ulterior, s-a susținut că aceste monede trebuie atribuite perioadei domniei lui Severus Alexander⁴². Ambele atribuiri au fost însă combătute de către P.O. Karyakovskij și I.B. Klejman, care, luând ca analogie monedele de la Olbia și Chersones⁴³, datează emisiunea acestor monede în perioada primilor Flavieni⁴⁴. Aceiași autori, deși cunosc asemenea monede anonime cu chipul împăratului, fără numele acestuia, care au fost emise și au circulat în secolul I d. Ch. în Asia Mică, dau ca analogie o monedă de la Histria cu legenda AYTOPAT CEBAC, pe care o atribuie cu siguranță lui Nero. Reluând textul publicației acestei monede, aflăm cu stupeoare că moneda se afla într-o stare degradată și că doar se presupune că ar fi Nero, dacă ar exista certitudinea că desenul este bun. În același text nu se exclude ca pe avers să fie reprezentat Apollo sau chiar chipul împăraților Hadrian sau Caracalla⁴⁵. Cert este faptul că asupra acestei monede planează o incertitudine totală, care nu permite utilizarea piesei respective ca analogie.

Pe una din monedele anonime de la Tyras apare și o contramarcă în forma de spic, care este cunoscută și pe monedele emise în acest oraș cu chipul și legenda lui Domițian⁴⁶. S-a afirmat că aceste monede anonime, alături de cele cu personificarea Senatului, reprezintă același nominal⁴⁷, afirmație ce nu poate fi susținută din simplu motiv că greutatea lor este diferită. Astfel, dacă moneda cu reprezentarea personificării Senatului cântărește 12,8 g.,⁴⁸ greutatea monedelor anonime oscilează (potrivit exemplarelor pe care le cunoaștem) între 8 și 18 g.⁴⁹ Oricum, concluzia mai multor autori, în ceea ce le privește, este că ele au fost emise în vremea lui Vespasian și că acest împărat este cel reprezentat pe ele⁵⁰. Această emisiune de monede anonime mai este văzută, apoi, și ca o dovadă a rezistenței orașului în fața atacurilor barbare, care din acest moment împărtășește soarta Moesiei⁵¹, sau ca dovadă a schimbării intervenite în statutul orașului, pus în legătură cu politica lui Vespasian față de orașele grecești⁵².

În sfârșit o ultimă grupă de monede importante pentru studiul istoriei orașului Tyras sunt cele trei nominale ce au pe avers capul împăratului cu cununa de lauri îndreptat spre dreapta și legenda KAICAP DOMETIANOC⁵³. Referitor la reprezentarea de pe revers, ea este diferită pe cele trei monede. Astfel, pe primul exemplar este reprezentată o zeiță stând pe tron, spre stânga, la care se adaugă inscripția ΤΥΡΑ (fig. 2, 4). Pe al doilea exemplar avem reprezentat un vultur îndreptat trei sferturi spre dreapta, însă cu capul întors spre stânga și legenda Τ-Υ/Ρ-Α/ΝΩΝ (fig. 2, 6). În schimb, pe exemplarul al treilea avem reprezentată măciuca lui Hercules cu aceeași legendă (fig. 2, 5). După cum se poate observa, deși pe reversul acestor monede avem reprezentări diferite, numele orașului emitent nu lipsește de pe nici una. Mai mult decât atât, trebuie precizat că exemplarul ce are reprezentată pe revers o zeiță are o contramarcă în formă de strugure, în timp ce exemplarul cu vulturul o contramarcă în formă de spic. Acestea fiind spuse, ar mai fi de precizat că monedele sunt toate din bronz, dar cu greutatea diferite⁵⁴, și, deci, constituie trei nominale.

Într-o primă fază, pe baza acestor emisiuni monetare, s-a susținut că încă din vremea lui Domițian Tyras-ul a fost inclus în provincia Moesia⁵⁵. Mult mai târziu, același autor, alături de I.B. Klejman, a ajuns la concluzia că

⁴¹ E.H. Minns, *op.cit.*, (n. 39), p. 664; A.N. Zograf, *Antičnye...*, (n.26), p. 114; L.N. Kazamanova, *op.cit.*, (n. 1), p. 109.

⁴² P.O. Buračkov, *op.cit.*, (n. 39), p. 93; V.N. Jurgevič, *op.cit.*, (n. 39), p. 12.

⁴³ A.N. Zograf, *Antičnye...*, (n. 26), pl. XXXIV, 12, 15, 17; XXXVII, 8-11; P.O. Karyškovskij, *Monety Ol'vii*, Kiev, 1988, p. 108 sqq., fig. 10: 14.

⁴⁴ P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 88.

⁴⁵ B. Pick. K. Reglin, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, Berlin, 1910, p. 171, N484.

⁴⁶ P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 88-89, fig. 28, 9.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ A.S. Kocievskij, *op.cit.*, (n. 18), p. 120.

⁴⁹ P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 89 cu nota de la subsol.

⁵⁰ *Ibidem*, N. Son, *op.cit.*, (n. 15), p. 30.

⁵¹ P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 93.

⁵² N. Son, *op.cit.*, (n. 15), p. 30.

⁵³ A.N. Zograf, *Antičnye...*, (n. 26), p. 120, pl. XXVIII, 20-22; *Idem*, *Monety...*, (n. 1), p. 77, N44, pl. IV, 4; p. 79, N47, pl. IV, 6; P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), fig. 28, 10-12; V.A. Anohin, *Monety antičnyh...*, (n. 14), p. 98, N484-486; Pentru descoperirile mai noi vezi la S.A. Bulatovič, *Antičnye monety...*, (n. 9), p. 83, 86, N33-39. Pentru monedele romane a împăraților Flavieni descoperite la Tyras cf. P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 110-111 cu toată bibliografia.

⁵⁴ Vezi la V.A. Anohin, *op.cit.*, (n. 14), p. 118, N484-486.

⁵⁵ P.O. Karyškovskij, *Iz istorii Tiry v I-II vv.n.e.*, în *Materialy po arheologii Severnogo Pričernomor'ja* (mai departe MASP), 7, 1971, 149-158.

inclusiunea orașului Tyras în componența provinciei Moesia a avut loc în anul 57 d.Ch., când orașul a trecut la noua eră calendaristică⁵⁶. Nu se exclude nici posibilitatea ca acest eveniment să fi avut loc încă în vremea expediției lui A. Didius Gallus din anii 46/47 d.Ch.⁵⁷.

Să vedem, însă, când au pătruns, circulat sau au fost emise (în cazul monedelor bătute la Tyras), monedele prezentate mai sus⁵⁸. Mai mult decât atât, trebuie să stabilim și când are loc contramarcarea unora dintre monede, dar și care a fost rolul și scopul acestui fenomen monetar.

Pentru început, vor fi analizate monedele regilor odrisi ce au circulat la Tyras. Înainte de aceasta, fără să intrăm în detaliile istoriei regatului odris din prima jumătate a secolului I d.Ch., se cuvine amintit doar că actualul ținut al Dobrogei intra în teritoriul stăpânit de regii odrisi, în calitatea lor de regi prieteni și aliați ai poporului roman. Acesta era supravegheat de romani prin existența unei prefecturi, organism tipic provincial, care îngloba, de asemenea teritoriul Dobrogei⁵⁹. În ceea ce privește cetățile grecești de pe țărmul vestic al Pontului Euxin, acestea intraseră și ele, de mai multă vreme, în sfera de influență a Romei⁶⁰, dar în afara granițelor statului odris⁶¹, ca aliate ale Imperiului Roman. În ceea ce privește statutul orașelor, acesta la începutul secolului I d.Ch. este incert (poate *civitates foederatae*, *civitates liberae et immunes* sau chiar, în unele cazuri, și *civitates stipendiarie*)⁶².

Cert este că Ovidiu, exilat la Tomis în anul 8 d.Ch., într-una din epistolele sale din Tristia, afirmă că acest pământ a intrat recent sub autoritatea romană⁶³. Dovadă că regii odrisi stăpâneau teritoriul Dobrogei o constituie prezenta garnizoanelor odrise, care apărau această regiune⁶⁴. În ceea ce privește trupele romane, acestea apăreau în zona doar episodic, în cazul înfruntării situației politico-militare⁶⁵. Ajutorul roman venea pentru regele odris datorită calității sale de aliat și prieten al poporului roman⁶⁶. Dovadă că odrisii jucau un rol important și în relația cu orașele grecești o oferă și scrisoarea adresată de Ovidiu lui Cotys,⁶⁷ precum și o inscripție de la Callatis în care regele trac apare ca magistrat eponim al cetății.⁶⁸ În ceea ce privește Tyrasul, deși nu avem date sigure, dar ținând cont de faptul că la Olbia, oraș mai îndepărtat de Imperiu, lui Augustus și Tiberius li s-a închinat un portic,⁶⁹ credem că și Tyras-ul la începutul secolului I d.Ch., a intrat în orbita romana, în calitate de aliat al poporului roman. De altfel, orașul era interesat în extinderea relațiilor politice cu Roma, care-i putea garanta securitatea și

⁵⁶ P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 92.

⁵⁷ V.A. Anohin, *Monety antičnyh...*, (n. 14), p. 99.

⁵⁸ Pentru monedele romane a împăraților din secolul I d.Ch. bătute în Imperiu, care nu fac subiectul acestui studiu vezi P.O. Karyškovskij, A.S. Kocievskij, *op.cit.*, (n. 20), p. 96-98; V.A. Anohin, V.P. Puškarev, *op.cit.*, (n. 7); P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 110-112.

⁵⁹ Al. Suceveanu, *op.cit.*, (n. 13), p. 18; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *La Dobroudja romaine*, București, 1991, p. 26 cu bibliografia.

⁶⁰ Din vremea lui Augustus intrând definitiv în orbita romană cf. Al. Suceveanu, Al. Barnea, *op.cit.*, p. 27.

⁶¹ Al. Suceveanu, *op.cit.*, (n. 13), p. 18 cu bibliografia.

⁶² Vezi pentru statutele orașelor de pe coasta vestică a Mării Negre la Al. Suceveanu, *op.cit.*, (n. 13), p. 37-56; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *op.cit.*, (n. 59), p. 39-47 cu toată bibliografia.

⁶³ Ovidiu, *Tristele*, 2, 199-200.

⁶⁴ *Idem*, *Ponticele*, 1, 8, 11-20; 4, 9, 75-80. Trebuie precizat că din punct de vedere militar contribuția statelor vasale era fundamentală pentru politica romană în zonele de interes ale acesteia. În plus, mai trebuie menționat că trupele statelor vasale veneau în prelungirea armatei romane deținând vaste sectoare frontale.

⁶⁵ Garnizoanele romane puteau chiar staționa în exteriorul provinciilor atunci când regii clienți solicitau ajutorul acestora. În mod normal însă sateliții nu erau ocupați de către trupele romane. Când însă unele garnizoane staționau în aceste zone, acestea veneau fie în ajutorul trupelor regelui client în conflictul cu un dușman extern ce punea în pericol interesul Romei, fie pentru a-l proteja pe regele client sau își refăceau forțele.

⁶⁶ *Idem*, *op.cit.*, 1, 8, 15-20; 2, 9, 38; 4, 7, 25; 9, 75; *idem*, *Tristele*, 4, 7. În ceea ce privește regii clienți trebuie spus că aceștia apăreau ca pioni într-un joc în care Roma stabilea regulile, dar și pretindea să fie singurul jucător. Domeniile regilor clienți erau delimitate de împărat pe care acesta îl mărea sau micșora în funcție de interesul său. Mai mult decât atât, dinastiile erau instalate sau detronate, iar regii clientelari puteau fi chemați la Roma pentru a da socotă și a fi judecați pentru faptele sale.

⁶⁷ *Idem*, *Ponticele*, 2, 9.

⁶⁸ D.M. Pippidi, D. Berciu, *Din istoria Dobrogei*, vol.I, *Geti și greci la Dunărea de jos din cele mai vechi timpuri până la cucerirea romană*, București, 1965, p. 303 cu întreaga discuție.

⁶⁹ B. Latyšchev, *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxinus Graecae et Latinae*, I-IV, Petropoli, 1885-1901; I³, Petropoli, 1916 (mai departe IOSPE, I³), N181.

dezvoltarea economică. Însă, luând în considerație, situația existentă în această regiune, putem presupune că Tyrasul, ca și celelalte orașe grecești de pe litoralul vestic, a întreținut relații prietenești cu dinastia odrisi. Mai mult decât atât, considerăm că orașul s-a aflat chiar, o perioadă de timp sub directă protecție a acestora, dar în afara granițelor acestuia. Ca dovezi ale acestor afirmații credem că pot fi aduse atât numărul mare de monede ale regilor odrisi descoperite la Tyras, cât și fragmentul de inscripție unde, în calitate de dedicant, apare fiul unuia din regii odrisi.⁷⁰ În ceea ce privește monedele contramarcate, credem că aplicarea acestora de către autoritățile orașului s-a făcut în scopul de a da acestor monede un curs local, garantându-se astfel valoarea și dreptul lor de circulație pe piața orașului. Totodată, ele au putut fi contramarcate și datorită faptului că erau emise după etaloane diferite, stabilindu-se astfel un raport unitar între emisiunile locale și cele străine⁷¹. În ceea ce privește perioada contramarcării monedelor, credem că acest proces a avut loc înaintea anului 46 d.Ch., sau în jurul acestuia, iar în cazul tetradrahmei orașului Byzantium, ce are o contramarcă cu literele CL.CAES. și una cu literele TYP, trebuie spus că prima era aplicată de autoritățile romane pe monedele ce au rămas în circulație după anexarea regatului odris, iar cea de-a doua a fost aplicată după anul 46 d.Ch., și nu în anii 54-59 d.Ch., așa cum s-a afirmat până acum. Monedele romane de bronz ce au pe avers chipul împăratului Claudius I (fig. 2, 1-2), ca și cele câteva exemplare cu chipul lui Augustus, al Agrippinei și al lui Agrippa, contramarcate cu literele TYP, precum și prezența acestora în circulația monetară a acestui oraș grecesc nu pot fi interpretate nici ca dovezi ale recunoașterii suveranității romane, nici ca excepție ce reprezintă o măsură extraordinară a autorităților romane de ajutorare economică a orașului. La fel cum nu poate fi luată în considerație nici afirmația, potrivit căreia prezența acestor monede dovedește schimbarea statutului orașului, după anexarea de către Imperiul Roman a regatului odris. Credem că monedele imperiale romane de bronz de la Tyras exprimă mai degrabă o evidentă creștere a influenței romane în zonă⁷², dovedind o dată în plus că orașul era deja înglobat în orbita romană și avea relații economice și politice tot mai strânse cu Roma⁷³. Tot legat de aceste monede romane, atragem atenția asupra rostului contramarcării acestor monede. Înainte de toate, trebuie să precizăm că procesul ca atare face parte dintr-un fenomen mai general al lumii grecești, el întâlnindu-se și în orașele din zona vest și nord-pontică.⁷⁴ În cazul monedelor date, contramărcile au avut rolul de a oferi acestor monede un curs local, primind acceptul autorităților de a circula pe piața orașului. Totodată contramarcarea lor se datorează faptului că erau emise după etaloane diferite de cele locale. În sfârșit, această măsură stabilea un raport unitar între diferite emisiuni, în cazul dat între cea locală și cea străină.⁷⁵ C.J. Howgego considera, printre altele, că monedele contramarcate în est (Tyras, Deuteum, Perinthus, Cipru etc.) pot reprezenta și o recunoaștere a monedelor bătute în vestul Imperiului în timpul dinastiei Iulio-Claudiene, mai ales sub Claudius I.⁷⁶ În ceea ce privește tetradrahma de argint cu aceeași contramarcă, trebuie precizat că, pentru monedele din acest metal de pe o anumită piață, contramărcile se aplicau pe tipul preferat de populație și de statul respectiv. Astfel, acestor monede li se acorda o valoare preferențială, fiind ridicate la nivelul emisiunilor proprii, în cazul în

⁷⁰ P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 87, fig. 30; S.Ju. Saprykin, *op.cit.*, (n. 12), p. 46-53.

⁷¹ Vezi pentru contramărcile de pe monede C. Preda, H. Nubar, *Histria III. Descoperirile monetare 1914-1970*, București, 1973.

⁷² C.J. Howgego, *Grek Imperial Countermarks. Studies in the Provincial Coinage of the Roman Empire*, London, 1985, p. 3. consideră că băterea contramărcilor de către orașele grecești pe monedele imperiale romane de bronz apare ca o evidentă creștere a influenței romane în zonă. Același autor (p.4), afirmă că băterea contramărcilor putea fi efectuată de către orașele grecești doar la indicațiile administrației provinciale romane, afirmație cu care nu suntem de acord cel puțin în cazul Tyrasului, fiindcă acest lucru ar însemna înglobarea efectivă a orașului încă din timpul domniei lui Claudius I în cadrul provinciei Moesia pentru care nu există nici o dovadă. Mai mult decât atât înglobarea în cadrul provinciei însemna statut de *civitates stipendiariae* și prezența unei garnizoane romane pentru care nu avem nici o informație. Cf. pentru statutele orașelor Al. Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romană secolele II-III e.n.* București, 1977, p. 37-56; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *op.cit.*, (n. 59), p. 39-47; F. Jaques, J. Scheid, *Rome et l'integration de l'Empire 44 av.-c - 260 ap.-c.*, vol. I, Paris, 1990, p. 225-230; Cf. F. Millar, *The Emperor in the Roman World*, London, 1992, p. 398-415.

⁷³ Probabil că după anul 46 d.Ch., când Tracia a fost transformată în provincie să fi intervenit unele mici schimbări în relația dintre Tyras și Roma.

⁷⁴ C. Preda, H. Nubar, *op.cit.*, (n. 71), p. 45.

⁷⁵ C. Preda, *Tezaurul de la Iovriești și unele probleme privind monedele geto-dace din Moldova*, în *ArhMold*, IV, 1966, p. 159; C. Preda, H. Nubar, *op.cit.*, p. 45.

⁷⁶ C.J. Howgego, *op.cit.*, (n. 72), p. 84.

care acestea existau. Totodată acestea deveneau legale și acceptate de tezaurul public, ca instrument oficial de plată.⁷⁷

În legătură cu monedele emise la Tyras cu legenda IEPAC CYNK\HTOY, reprezentate printr-un singur exemplar, ele dovedesc personificarea autorității Senatului; piesa cunoscută se încadrează în grupa de monede cu largă răspândire începând cu domnia lui Tiberius și până la sfârșitul secolului al III-lea d.Ch. în orașele din Asia Mică.⁷⁸ Credem de altfel că baterea monedei cu personificarea Senatului roman trebuie pusă, probabil, pe seama unui eveniment din istoria orașului Tyras, în care un rol important trebuie să-l fi jucat Senatul roman. Mai mult decât atât, această emisiune monetară poate să se fi datorat și succesului obținut de o solie a reprezentanților orașului, în urma căreia Senatul roman a luat o hotărâre privitoare la relația cu orașul Tyras. Nu se poate exclude nici faptul ca această hotărâre să se fi referit la statutul juridic al orașului, în baza căruia se reglementau relațiile dintre Tyras și Roma. În sfârșit, hotărârea Senatului sau oricare alt act juridic aprobat în relația cu orașul Tyras puteau constitui și *lex civitatis*, prin care se reglementau drepturile și îndatoririle cetățenilor orașului. Nu este exclus să se fi acordat și un șir de privilegii pentru cetate și locuitorii săi. Fără să intrăm în problema statutului acestui oraș pentru această perioadă, credem că doar pe baza acestei monede și în lipsa altor izvoare este greu de stabilit ce drepturi sau ce statut i-a fost acordat orașului. Ceea ce putem spune, în actualul stadiu al cercetărilor, este doar că această emisiune monetară, pentru care cunoaștem până acum o singură monedă, poate sugera doar petrecerea unui eveniment important pentru orașul Tyras, confirmând o dată în plus că orașul era înglobat în orbita romană. În ceea ce privește perioada când au fost emise aceste monede, ea rămâne deocamdată incertă. În orice caz, credem că această emisiune nu poate fi legată de anul 47 d.Ch., așa cum susține V.A. Anohin⁷⁹, ci mai probabil de evenimentul din timpul domniei lui Nero, când orașul trece la noua eră calendaristică (57 d.Ch.)⁸⁰. Făcând o paranteză ar trebui să precizăm în legătură cu anul 56/57 d.Ch. când Tyrasul a trecut la noua eră calendaristică că acesta trebuie considerat mai degrabă ca un moment al unei mai mari apropieri a orașului de Roma fără a coincide cu anul includerii acestuia în granițele provinciei Moesia.

Legat de monedele anonime emise la Tyras, cu chipul împăratului și legenda KAICAPOC CEBACTOY (fig. 2, 3) pe avers, trebuie să precizăm că astfel de monede au fost emise și au circulat în orașele din Asia Mică pe parcursul secolului I d.Ch., ele fiind semnalate între emisiunile monetare ale împăraților Tiberius, Caligula, Claudius, Nero și Domitian⁸¹. S-ar mai cuveni, apoi, menționat și faptul că, pe vremea lui Augustus, dar și după acesta, orașele înglobate în Imperiu au pe aversul monedelor chipul împăratului însoțit de legenda ce conține cel mai adesea, și numele acestuia. Pe revers este reprezentată o zeitate sau o imagine care are o semnificație locală, uneori însoțită de legenda în care apare numele orașului⁸². Însă această constatare nu reprezintă după cum vom vedea o regulă general valabilă. În orașele din Asia Mică și Grecia numele orașului era însoțit și de numele monetarului sau al magistratului eponim. Cel mai adesea apare, însă, numele împăratului, dar această constatare nu este o regulă, de multe ori numele împăratului fiind absent⁸³. Oricum, credem că nu poate fi acceptată părerea⁸⁴, potrivit căreia lipsa numelui împăratului de pe aceste monede ale Tyrasului ar trebui legată de anul celor trei împărați (69 d.Ch.), de situația de nesiguranță din acel an, și nici de politica oricărui alt împărat față de acest oraș. În ceea ce privește afirmația, potrivit căreia emisiunea acestor monede constituie o dovadă a schimbării intervenite

⁷⁷ C. Preda, H. Nubar, *op.cit.*, (n. 71), p. 46.

⁷⁸ Vezi B.V.Head, *Historia numorum. A manual of Greek numismatics*, Editia a II-a, Oxford, 1911, p. 914-915, 920, care enumără peste 100 de orașe din Asia Mică ce au emis monede ce reprezentau personificarea Senatului roman. vezi și la G. Forni, *Hiera e theas synkletos, un capitolo dimentito nella storia del senato romano*, în *Atti della Acad. Lincei*. Ser. 8, 1953, vol. 5, fasc.3, p. 49-168.

⁷⁹ V.A. Anohin, *Monety antičnyh...*, (n. 14), p. 97.

⁸⁰ IOSPE, I², 2, 4; CIL, III, 781; cf. D.M. Pippidi, *Tiberius Plautius Aelianus și frontiera Dunării de jos*, Contribuții la istoria veche a României, București, 1968, p. 322 sqq., cu toată bibliografia problemei; P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 90-92.

⁸¹ P.R. Franke, W. Leschhorn, A.V. Stylow, *Sammlung von Aulock*: Index, Berlin, Gebr.Mann, 1981, N3918, 3941, 6736, 8368, 6208, 2586, 3919, 8063, 2546, 2547, 2859, 2104, 2105, 8951, 7655, 7220, 7673, 2106, 2548.

⁸² A. Burnett, *Roman Provincial Coins of the Julio-Claudians*, în *Essays in honour of Robert Carson and Kenneth Jenkins*, Edited by Martin Price, Andrew Burnett and Roger Bland, London, 1993, p. 146.

⁸³ *Ibidem*

⁸⁴ P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 93 și nota de la subsol.

în statutul orașului în vremea împăratului Vespasian⁸⁵, nici ea nu poate fi susținută. În primul rând, trebuie precizat că Vespasian a limitat autonomia emiterii monedelor de către monetăriile provinciale, amestecându-se în politica monetară a orașelor din Imperiu, obligându-le pe acestea să ceară permisiunea pentru a bate moneda⁸⁶. În al doilea rând, Vespasian a restrâns chiar libertățile unei serii întregi de orașe grecești⁸⁷, spre exemplu Corintului i-a fost interzis sub Vespasian de-a mai bate monedă, drept ce și-l va recăpăta doar sub Domițian⁸⁸. Așadar, se poate observa că în timpul împăratului Vespasian a fost limitată autonomia baterii de monedă orașelor grecești din Imperiu. Trebuie precizată și existența unor cazuri când, chiar dacă statutul orașului a suferit schimbări, acestea nu s-au reflectat asupra emisiunilor monetare. Un exemplu elocvent este Tomisul, care a fost inițial un oraș liber, în vremea lui Vespasian își pierde libertatea, devenind stipendiar, pentru ca sub Hadrian să și-o recapete⁸⁹. Astfel, dacă analizăm situația emisiunilor monetare de-a lungul unei perioade de timp mai lungi, vedem că Tomisul a bătut monedă tipic provincială cu chipul împăratului și cu întreaga sa titulatură, atât înainte de domnia lui Vespasian, când orașul era liber, cât și în perioada situată între domniile împăraților Vespasian și Hadrian, când orașul este degradat la rangul de stipendiar, sau în perioada ulterioară celui din urmă împărat⁹⁰. Existau, însă, și orașe grecești care, deși cu un statut bine definit în relația cu Roma, bat monede coloniale cu efigia imperială foarte târziu⁹¹. Fără a intra în detalii, trebuie să precizăm că în cadrul orașelor grecești se manifesta tendința de adaptare a portretului imperial pe monede, pe de o parte, și dispariția treptată a reprezentărilor proprii, pe de altă parte⁹². De altfel, în unele orașe cu statut bine definit în relația cu Roma (*civitas foederata*, *libera et immunis* sau *stipendiaria*) continuă să fie bătute monede fără portret imperial (monede "cvasi-autonome"). Neadaptarea portretului imperial nu presupune obligatoriu și autonomia orașului⁹³.

În sfârșit, este cert faptul că tendința orașelor a fost una de apropiere față de moneda romană, iar în ceea ce privește monedele anonime de la Tyras credem că ele nu au nimic în comun cu politica lui Vespasian față de acest oraș grecesc, bineînțeles în condițiile în care portretul acestui împărat apare pe aversul acestora. Mai mult, ele nu pot fi considerate nici ca fiind emise în urma schimbării statutului juridic al orașului din vremea lui Vespasian, pentru aceasta, neexistând de altfel dovezi concludente ci doar presupuneri.

În final, recurgând la o examinare mai atentă a portretului de pe aceste monede (fig. 2, 3), am constatat că portretul de pe aversul acestora nu conține nici un element de asemănare cu cel a împăratului Vespasian și nici cu ale predecesorilor imediați ai acestuia (cf. fig. 3), portretul reprezentat pe avers fiind al împăratului Claudius I. El este de altfel identic cu cel de pe monedele de bronz ale lui Claudius I descoperite la Tyras.

Începând cu Domițian, după cum am văzut din prezentarea monedelor ce fac obiectul acestui studiu, orașul Tyras începe să bată monedă cu reprezentarea și numele împăratului (fig. 2, 4-6), așa cum emiteau și alte orașe grecești. Fără să ne îndepărtăm de această regiune, am putea aminti orașe ca Tomis, Histria, Callatis sau Olbia, care în perioade diferite au emis astfel de monede cu chipul și numele împăratului⁹⁴. Aceste emisiuni monetare au încetat în orașele din vestul și nord-vestul Mării Negre în al doilea sfert al secolului al III-lea d.Ch., odată cu înrăutățirea situației din regiune. În ceea ce privește monedele emise la Tyras cu chipul și numele împăratului, faptul acesta nu are o semnificație întâmplătoare și dovedește, odată în plus, că orașul se afla la acea dată în orbita romană, în calitate de aliat, fie ca o *civitas libera et immunis* fie ca una *stipendiaria*, deși dovezile concrete asupra

⁸⁵ N. Son, *op.cit.*, (n. 15), p. 30

⁸⁶ A. Burnett, *op.cit.*, p. 151.

⁸⁷ Suetonius, *Vespasian*, 8; Cassius Dio, *Istoria romană*, LXIII, 14, 1-2.

⁸⁸ A. Burnett, *op.cit.*, p. 151.

⁸⁹ Al. Suceveanu, *op.cit.*, (n. 13), p. 47-50; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *op.cit.*, (n. 59), p. 41-42.

⁹⁰ Vezi pentru monedele de la Tomis la B. Pick, K. Regling, *op.cit.*, (n. 45), N2576-2579, 2581, 2582, 2587-2595, 2597-2601.

⁹¹ Cf. Pentru Histria C. Preda, H. Nubar, *op.cit.*, (n. 71), p. 47-48; 126-134; pentru Olbia P.O. Karyškovskij, *Monety...*, (n.43), p. 108-130; pentru cele de la Chersonesul Tauric, V.A. Anohin, *Monetnoe delo...*, (n. 33).

⁹² A. Burnett, *op.cit.*, (n. 82), p. 153.

⁹³ *Idem*, *op.cit.*, p. 146-147.

⁹⁴ Vezi B. Pick, K. Regling, *op.cit.*, (n. 45); C. Preda, H. Nubar, *op.cit.*, (n. 71), p. 47-48, 126-138; P.O. Karyškovskij, *op.cit.*, (n. 43), p. 124 sqq.; V.A. Anohin, *Monety antičnyh...*, (n. 14), p. 73 sqq., N388-399.

statutului lipsește⁹⁵. Cert este că, în perioada împăraților Nerva și Traian, Tyrasul nu a bătut monedă⁹⁶. Începând însă din vremea lui Hadrian, la Tyras s-au reluat emisiunile monetare ce aveau pe avers chipul împăratului, cu numele și titulatura acestuia, iar pe revers cu aceleași reprezentări cu cele de pe nominalele din vremea lui Domițian⁹⁷. În ceea ce privește contramarcarea acestor monede, trebuie să spunem că ele au fost supuse acestui procedeu pentru a restitui monedelor date valoarea pierdută și de a le readuce în procesul de circulație. Prin această contramarcare este posibil să se fi încercat o echivalare între moneda mai veche și una mai nouă⁹⁸. În sfârșit, trebuie spus că aceste monede au fost contramarcate, cel mai probabil: 1. în perioada Nerva-Traian, când orașul nu bate moneda proprie, lipsa acesteia fiind suplinită prin contramarcarea monedelor din vremea lui Domițian; 2. după Traian, când orașul reîncepe să bată monedă proprie, contramarcarea garantând valabilitatea emisiunilor anterioare. Cert este că, pe baza acestor monede, în circulație la Tyras în secolul I d.Ch., dar și a situației generale din regiune, putem afirma că relațiile Tyrasului cu Roma în acea perioadă nu se limitează doar la sentimentele romanofile a unor cercuri din oraș. Trebuie ținut cont și de faptul, potrivit căruia expansiunea Romei în nordul Mării Negre s-a efectuat într-o primă fază, prin Bosfor⁹⁹, pentru ca la sfârșitul secolului I î.Ch. să fie inclus în orbita romană Chersonesul¹⁰⁰. De la începutul secolului I d.Ch., în aria de influență romană a intrat și Olbia, unde s-a ridicat un portic închinat lui Augustus și Tiberius¹⁰¹, și unde sunt atestate strânse relații cu Roma ale unor cetățeni ai orașului¹⁰². Tot la Olbia, începând cu secolul I d.Ch., pătrund tot mai mult elementele culturii romane și se dezvoltă legăturile cu centrele italice, de unde veneau o serie de produse¹⁰³. În secolul I d.Ch. are loc și misiunea lui Dadagos la autoritățile provinciei Moesia, pentru susținerea drepturilor orașului, fapt ce dovedește unilateral dependența politică a Olbiei de Roma¹⁰⁴. În sfârșit, acțiunea de ajutorare datorată lui Tiberius Plautius Silvanus Aelianus, guvernatorul Moesiei, pentru orașul Chersones¹⁰⁵, cât și informația din inscripția de la Mangup din care aflăm că Olbia caută protecție romană, prin încheierea unei alianțe (*symmachia*) cu Roma¹⁰⁶, confirmă cele menționate mai sus. Tot la Olbia, probabil după anul 70 d.Ch., apar primele trupe romane, dovadă în acest sens stând inscripțiile de pe câteva mici baze de coloane, puse de centurionul legiunii I Italica, M. Aemilius Severianus¹⁰⁷.

⁹⁵ Pentru cauzele schimbării statutului unui oraș grecesc, cât și pentru confirmarea vechilor statute cf. F. Jacques, J. Scheid, *Rome et l'intégration de l'Empire 44 av.-c. - 260 ap.-c.*, vol. I, Paris, 1990, p. 225-230; F. Millar, *The Emperor in the Roman World*, London, 1992, p. 398-415; S.Ju. Saprykin, *Tira i frakijskie...*, (n. 12), p. 54, susține că Tiberius Plautius Silvanus a recunoscut statutul de orașe libere pentru Olbia și Tyras și le-a garantat acestora dreptul de *παρτιος πολιτεία* dimensiunile hotarelor, protecție română și sistemul de impozitare. Nu este totuși exclus ca pe timpul împăratului Vespasian să fi avut loc o deminuție a statutului orașului așa cum s-a întâmplat și în alte orașe vest-pontice dar nu numai. Cf. Suetonius, *Vespasian*, 8; Cassius Dio, *Istoria romană*, LXIII, 14, 1-2; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *op.cit.*, (n. 59), p. 39-46, 55.

⁹⁶ Cel puțin acesta este stadiul actual al cercetărilor.

⁹⁷ A.N. Zograf, *op.cit.*, (n. 26), p. 34-35; P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 110 sqq.; V.A. Anohin, *op.cit.*, (n. 14), p. 99-101; Pentru monedele imperiale romane de la Tyras cf. P.O. Karyškovskij, A.S. Kocievskij, *Antičnye monety...*, (n. 20), p. 88-98; P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 110-112, fig. 36; 38; S.A. Bulatovič, *op.cit.*, (n. 9), p. 83 sqq.

⁹⁸ C. Preda, H. Nubar, *op.cit.*, (n. 71), p. 45.

⁹⁹ D.B. Š'elov, *Rimljani v Severnom Pričernomor'e vo II v.n.e.*, în *Vestnik drevnej istorii* (mai departe VDI), 4, 1981, p. 52.

¹⁰⁰ V.M. Zubar, *Iz istorii Hersonesa Tavričeskogo na rubeže n.e.*, în VDI, 2, 1987, p. 129; *Idem*, *Hersones Tavričeskij i Rimskaja Imperija*, Kiev, 1994, p. 13-18.

¹⁰¹ IOSPE, I², 181.

¹⁰² *Ibidem*, 79.

¹⁰³ V.V. Krapivina, *Ol'vija. Material'naja kul'tura I-II vv.n.e.*, Kiev, 1993, p. 144.

¹⁰⁴ Ju.G. Vinogradov, *Ol'vija i Trajan*, în *Vostočnaja Evropa v drevnosti i srednevekov'e*, Moskva, 1990, p. 29 și nota 2; cf. *Nadpisi Ol'vii (1917-1965)*, Leningrad, 1968, nr. 42, p. 44-46.

¹⁰⁵ CIL, XIV, 3608.

¹⁰⁶ V.A. Sidorenko, *Fragment dekreta rammerinskogo vremeni iz raskopok iz pod Mangupom*, în *Problemy antičnoj kul'tury: Tezisy dokladov krymskoj naučnoj konferencii 1*, Simferopol, 1988, p. 86-87; Ju.G. Vinogradov, *op.cit.*, p. 32, nota 3; *Idem*, *Očerki voenno-političeskoj istorii sarmatov v I v.n.e.*, în VDI, 2, 1994, 166-169; inscripția mai este menționată la același autor în *Ancient Civilization from Scythia to Siberia. An International Journal of Comparative Studies in History and Archaeology*, Leiden, 1993, p. 10-12.

¹⁰⁷ Ju.G. Vinogradov, *Ol'vija...*, (n. 104), p. 29; Nu este exclus, deși în lipsa unor dovezi, ca trupele romane să fi apărut episodic la Tyras începând cu perioada lui Vespasian și continuând până în perioada de la începutul secolului al II-lea de când acestea sunt atestate

Începând cu secolul al II-lea, prezența romană este mult mai bine documentată atât la Tyras, cât și în celelalte puncte de pe litoralul nord și nord-vest-pontic¹⁰⁸ (fig. 5). În orașul Tyras o inscripție din anii 116/117 d.Ch. dedicată împăratului Traian și pusă în numele guvernatorului Quintus Pompeius Falco arată realizarea unor lucrări de construcție ce au fost efectuate de vexilația legiunii a V-a Macedonica în fruntea căreia se afla centurionul Marcus Ennius Illadianus¹⁰⁹. De legiunea a V-a Macedonica este legată și o altă inscripție dedicată centurionului Titus Trebius Fronto¹¹⁰. Prezența unui detașament din aceeași legiune este cunoscută și din alte inscripții și ștampile tegulare¹¹¹. Un centurion legionar de origine din Ancyra închină o inscripție împăratului Antoninus Pius și lui Aurelius Verus Caesar¹¹². Printre multele ștampile tegulare se remarcă una în care se înregistrează o formațiune formată din legiunile I Italica, a V-a Macedonica și a XI-a Claudia, cât și auxiliari, sub conducerea unui centurion al legiunii I Italica¹¹³ (fig. 4). Importanța strategică a acestei cetăți pentru Imperiu rezultă și din atenția cu care autoritățile romane tratează orașul de la limanul Nistrului în secolul al II-lea și începutul celui următor. Acest fapt rezultă limpede din inscripția ce cuprinde de fapt două epistole latinești ale împăratului Septimius Severus adresate una locuitorilor cetății Tyras, iar cealaltă lui Heraclitus, procuratorul vămirilor din Illyricum în care se spune că această cetate să fie scutită de impozetele pe mărfuri. La sfârșitul inscripției este transcrisă scrisoarea din 17 februarie 201 a guvernatorului Moesiei Inferior Ovinus Tertullus¹¹⁴. Fără să mai insistăm asupra acestei laturi din istoria Tyrasului trebuie doar să menționăm că acesta, alături de celelalte orașe grecești nord-pontice, a jucat un rol important în sistemul defensiv al Imperiului Roman de-a lungul unei perioade de aproximativ trei secole¹¹⁵ (cf. fig. 6).

Așadar, abia instalați la gurile Dunării, romanii urmăreau deja transformarea Mării Negre într-un “lac roman”, fapt ce oferea nu numai controlul asupra punctelor de îmbarcare de pe litoralul nord-pontic, dar și posibilitatea contracarării eventualelor atacuri ale populațiilor barbare din regiune. În ceea ce privește Tyrasul, istoria acestui oraș poate fi înțeleasă numai în strânsă legătură cu istoria întregii regiuni vest și nord-vest pontice. Astfel, luând în considerare următorii factori: 1. situația generală din regiune în secolul I d.Ch.; 2. faptul că orașele grecești din regiune au fost înglobate, cel mai târziu la începutul secolului I d.Ch., în orbita romană; 3. poziția strategică a Tyrasului; 4. monedele aflate în discuție; 5. trecerea la noua eră calendaristică; 6. politica

de izvoarele epigrafice, numismatice și arheologice. P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 98, susțin că primele detașamente romane au apărut la Tyras în al treilea sfert al secolului I d.Ch. Pentru opinia apariției trupelor romane în timpul lui Tiberius Plautius Silvanus Aelianus sau în perioada imediat următoare vezi la P. Nicorescu, *Garnizoana romană în sudul Basarabiei*, în *Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice*, 1937, ser. III, t. XIX, p. 221-222; V.F. Gaidukevi, *Das Bosporianische Reich*, Amsterdam, 1971, 339-340; D.B. Șelov, *op.cit.*, (n. 99), p. 53-54 cu toată bibliografia; cf. P.O. Karyškovskij, *Iz istorii Tiry...* (n. 55), p. 154-155, cu toată bibliografia ce susține această opinie; D.M. Pippidi, *op.cit.*, (n. 80), p. 324, nu exclude nici el, atunci când vorbește despre papirusul Hunt, posibilitatea apariției detașamentelor militare romane înainte de secolul al II-lea. Vezi ce înseamnă pentru statutul orașelor grecești prezența trupelor romane la Fr. Jacques, J. Scheid, *op.cit.*, (n. 95), p. 225-230; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *op.cit.*, (n. 59), p. 39-55.

¹⁰⁸ V.I. Kadeev, *Hersones Tavričeskij v pervyh vekah n.e.*, Har'kov, 1981; D.B. Șelov, *op.cit.*, (n. 99), p. 52-63; P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *op.cit.*, (n. 2), p. 94 sqq.; P.O. Karyškovskij, *Monety...*, (n. 43); T. Sarnowski, *Das Römische Heer im Norden des Schwarzen Meers*, în *Arheologia*, XXXVIII, 1987, Warszawa, 1989, p. 71 sqq.; S.B. Bujskih, *Fortifikacii Ol'vijskogo gosudarstva (pervye veka n.e.)*, Kiev, 1991; N. Son, *op.cit.*, (n. 15), p. 21 sqq.; V.V. Krapivina, *op.cit.*, (n. 102); V.M. Zubar, *Hersones...*, (n. 100); N. Gudea, M. Zahariade, *The Fortifications of Lower Moesia (A.D.86-275)*, Amsterdam, 1997.

¹⁰⁹ P. Nicorescu, *O inscripție a împăratului Traian găsită la Cetatea Albă*, în *Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice*, ser. III, t. XXVI, 1944, p. 501-510; P.O. Karyškovskij, *Nadpisi Tiry*, în *VDI*, 4, 1959, p. 116-117; T. Sarnowski, *op.cit.*, p. 71-72; La Olbia primul detașament de soldați romani este atestat epigrafic la fel pe vremea lui Traian. Cf. Ju.G. Vinogradov, *Ol'vija...*, (n. 104), p. 27-32; IOSPE, I², nr.687.

¹¹⁰ P. Nicorescu, *Garnizoana romană...*, (n. 107), p. 219; P.O. Karyškovskij, *op.cit.*, p. 117sq., nr. 7; T. Sarnowski, *op.cit.*, p. 72.

¹¹¹ T. Sarnowski, *op.cit.*, p. 72-75; N. Son, *Tira...*, (n. 15), p. 31-35.

¹¹² N. Son, *Novaja latinskaja nadpis' iz Tiry*, în *VDI*, 4, 1986, p. 60-68; T. Sarnowski, *op.cit.*, p. 73.

¹¹³ T. Sarnowski, *op.cit.*, p. 73; N. Son, *Tira...*, (n. 15), p. 33-34.

¹¹⁴ IOSPE, I², nr. 4; CIL, III, 781; În inscripție este pomenit și M. Antonius Hiberus (guvernator al provinciei Moesia Inferior în anii 138-139), pentru privilegiile acordate acestei cetăți.

¹¹⁵ Ca o dovadă în acest sens mai poate fi adusă marcarea Tyrasului ca punct fortificat alături de Olbia și Chersones pe scutul de la Dura-Europos.

fermă și pragmatică a romanilor față de această regiune, ajungem la concluzia ca și Tyrasul, încă de la începutul secolului I d.Ch., este la rândul-i înglobat în aria de influență a Romei, asigurând de acum încolo, alături de celelalte orașe din zonă, interesele Imperiului Roman în regiune.

THE TOWN OF TYRAS AND ROMAN EMPIRE IN THE FIRST CENTURY A.D.

Abstract

This study tries to take into consideration the Roman interest for The Black Sea as a 'Roman Lake'. The history of Tyras is important for the general situation in that region, the fact of including Greek towns in Roman administration by the first decades of the First Century, the strategic place of Tyras, archeological points of view, the politics of Rome regarding this region.

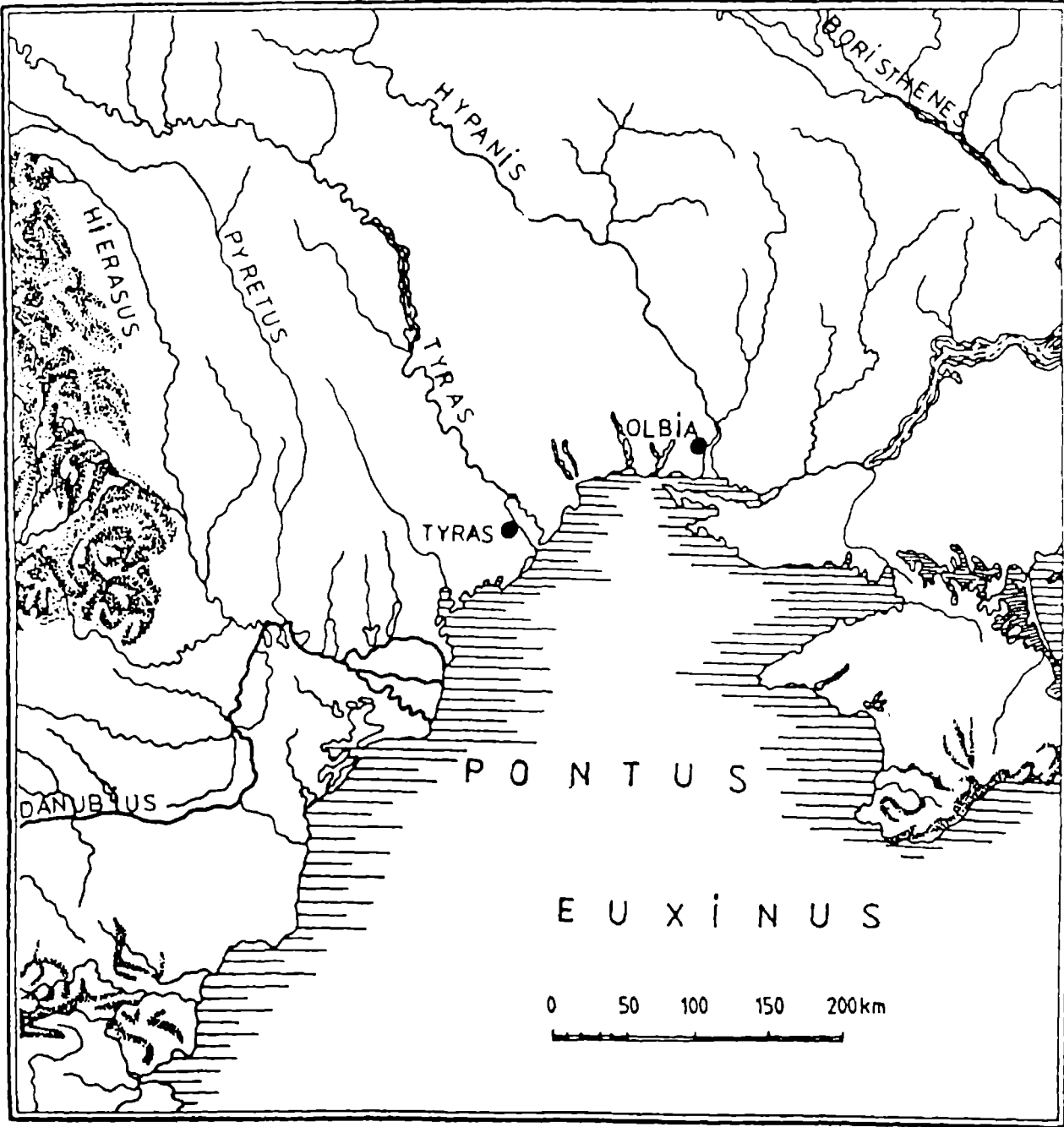

Fig. 1. Harta cu amplasarea oraselor Tyras si Olbia

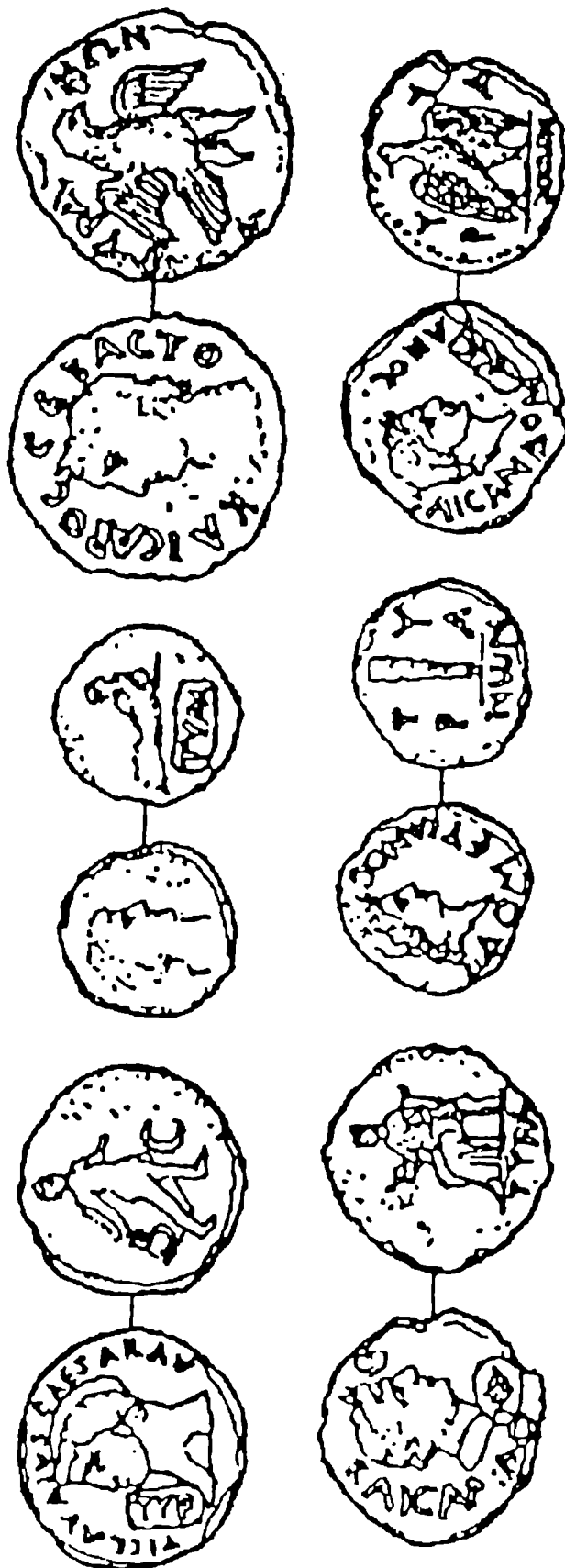

Fig. 2. Monede de la Tyras din secolul I d.Ch. (după V.M. Zubar, în *Davnja istorija Ukrainy*, vol.2, fig. 87).
 1-2. Monede romane de bronz a lui Claudius I cu contramarca TYP; 3. Monedă de bronz de la Tyras cu chipul

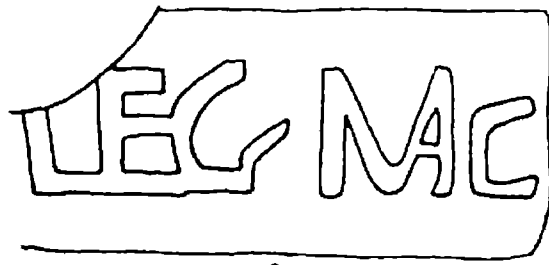

Fig. 3. Portretele împăraților Augustus, Claudius I, Nero și Vespasian
<http://cimec.ro/> <http://complexulmuzealbn.ro>

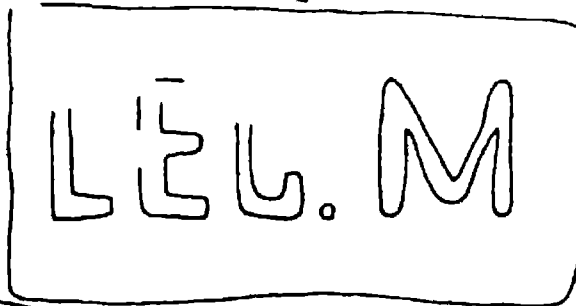

1

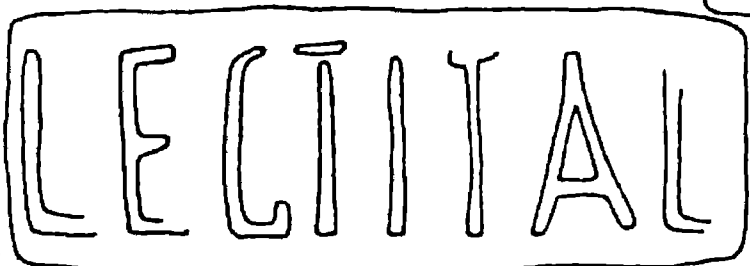
— 2cm

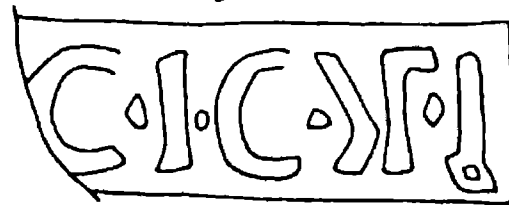
2

3

4

5

Fig. 4. Ștampile tegulare militare de la Tyras (după T. Saznowski, 1989)

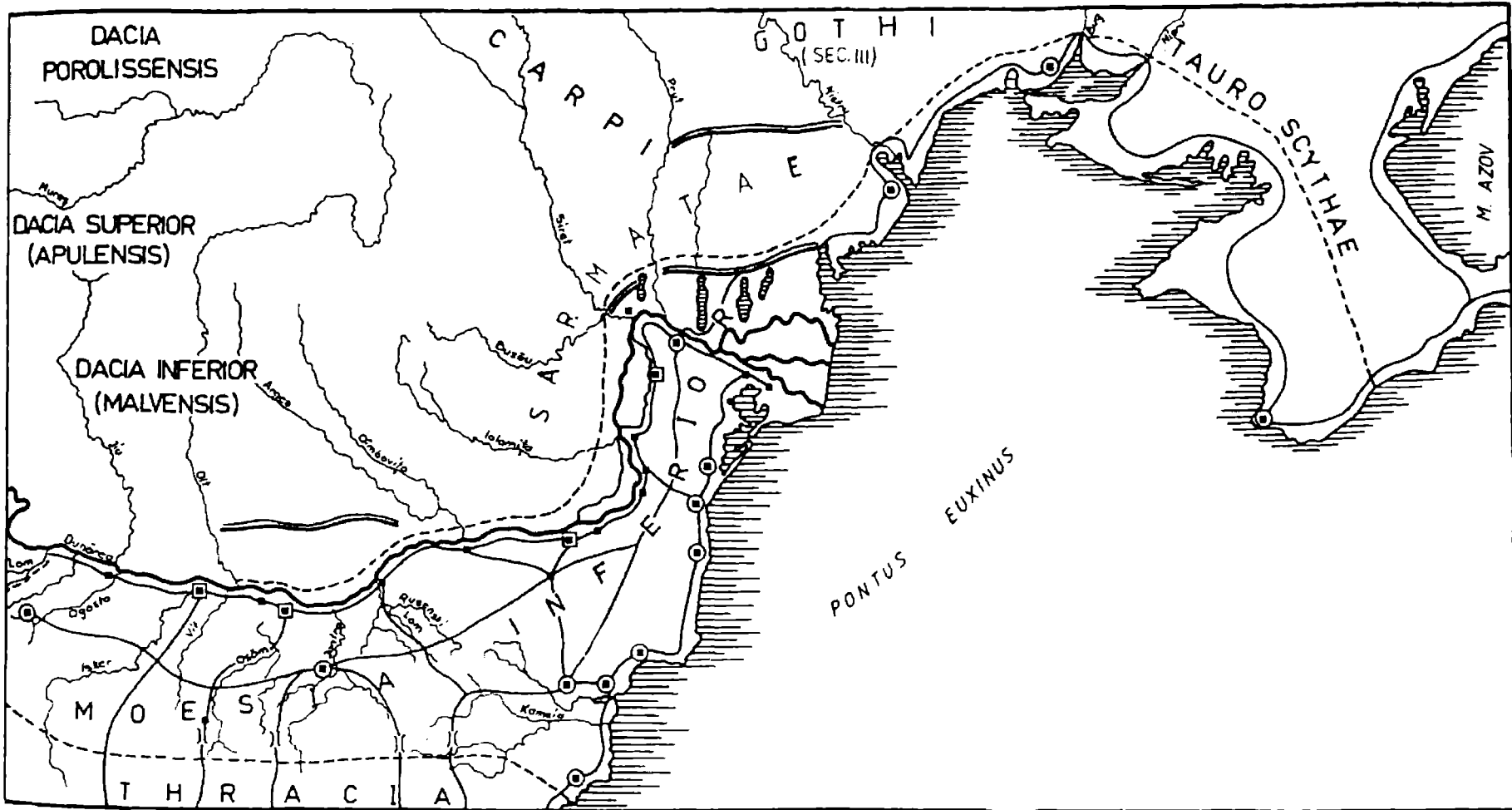

Fig. 5. Amplasarea trupelor în sec. I-III d. Ch. (după N. Gudea, M. Zahariade, 1997)

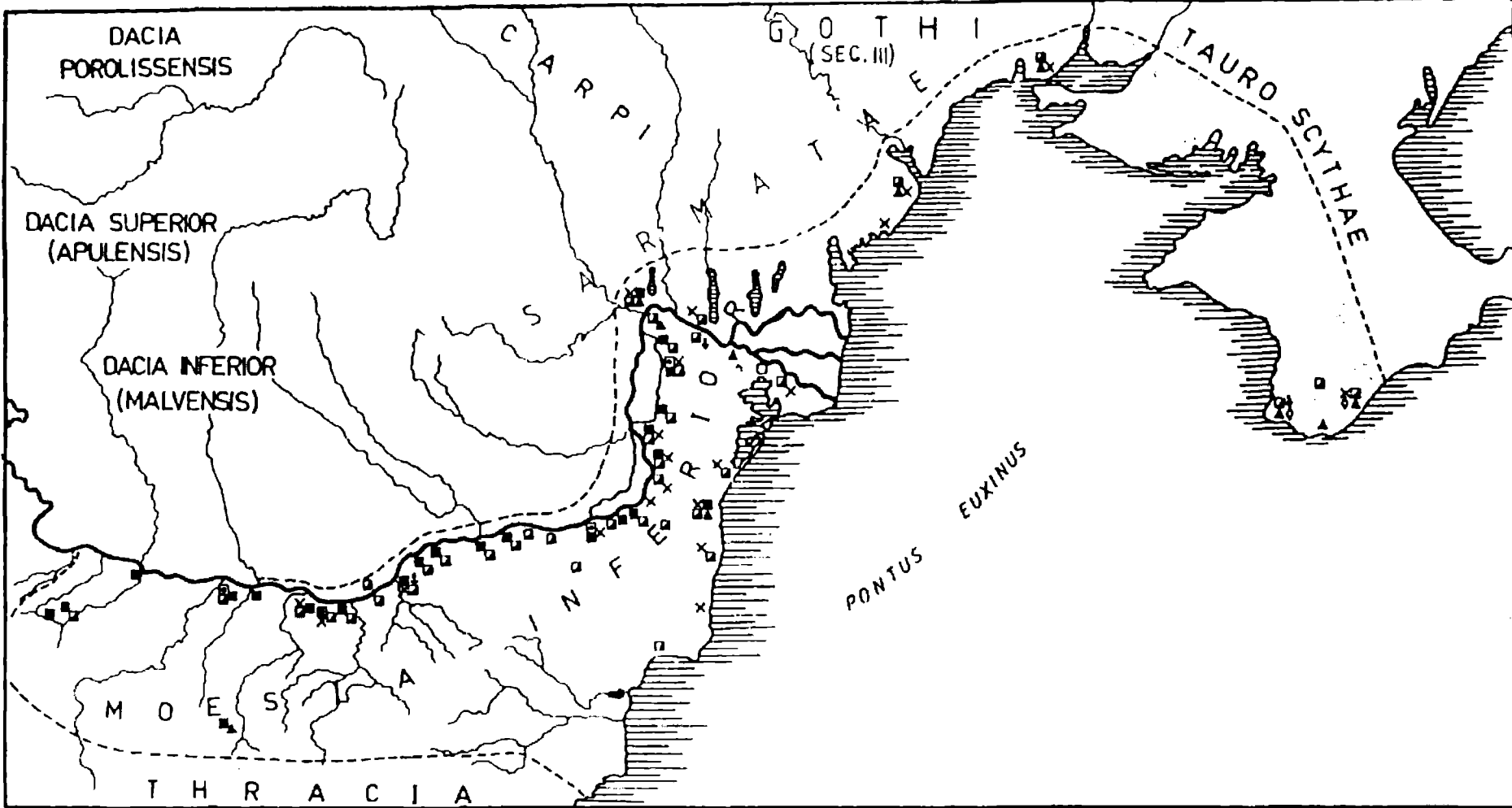

Fig. 6. Limesul provinciei Moesia Inferior în sec II-III d Ch. (după N. Gudea, M. Zahariade, 1997)